

**МАТЕРІАЛИ ОБСТЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЗАПОВІДНИКА “ОЛЬВІЯ” 1938 р.:
БОРОТЬБА ЗА “ЦІННУ ІСТОРИЧНУ ОДИНИЦЮ”***Олександр КАРЯКА¹, Анна ЯНЕНКО²**¹ Інституту археології НАН України,
пр. Героїв Сталінграда, 12, 04210, м. Київ, Україна, e-mail: archivesiananp@gmail.com**² Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник,
вул. Лаврська, 9, 01015, м. Київ, Україна, e-mail: pudovkina@ukr.net*

Введено до наукового обігу документи 1938 р. з історії державного заповідника “Ольвія” – замітки у місцевій пресі, резолюція, протокол, акт, висновки комісії Миколаївського обласного відділу народної освіти НКО УРСР з обстеження заповідника. Розглянуто біографію Варвари Пора-Леонович, яка з 1931 р. була очільником інституції. Наведені матеріали є підставою констатувати, що перші десятиліття становлення і розвитку заповідника “Ольвія” проходили в складних умовах вкрай обмеженого фінансування та жорсткого дефіциту кадрів, які б вболівали за стан, збереження й фахове дослідження пам’ятки та відстоювали її інтереси перед державною владою. Знекровлення інтелектуальної спільноти приводило до поступового занепаду заповідника та перетворення його на предмет маніпулювання місцевою владою (як одеською, так і миколаївською) і для використання у своїх інтересах. Ці процеси відбувалися у типовій для тоталітарної держави атмосфері залякування, цькування, використання суто демагогічних аргументів задля конструювання потрібного упередженого “общественного мнения” за допомогою преси та розгромної нищівної критики.

Ключові слова: історія музейництва, заповідник, Ольвія, Варвара Пора-Леонович, 1930-ті рр.

Історія археології України другої половини 1930-х рр. через низку причин, насамперед, фрагментарність збереженої документації, залишається сьогодні недостатньо висвітленою. Сучасний стан виявлених джерел спровокований не лише об’єктивними причинами (насамперед, втрати у часи війн і переміщень), але й цілеспрямованим нищенням архівних матеріалів як ідеологічно “незручних” для радянської дійсності. Жорстока політика централізації, “Сталінська” конституція, “великий терор”, гранична ідеологізація гуманітаристики, адміністративно-територіальні перекроювання національних республік – усі ці явища і процеси суттєво впливали на вектори й принципи розвитку і організації вітчизняної археології, на долі дослідників, наукові інституції, реалізацію археологічних експедицій, підходи до опрацювання, збереження й введення до наукового обігу археологічних матеріалів. Загальнодержавні перетворення знаходили своє локальне, мікроісторичне втілення у інституціональних реструктуризаціях та персональних змінах у житті окремих археологічних установ, археологів, музейних співробітників, знакових археологічних пам’яток. Саме таким археологічним об’єктом правомірно вважати Державний заповідник “Ольвія”, методи організації науково-дослідної та охоронної діяльності якого, а також підпорядкування і структурні зміни протягом 1920–30-х рр. неодноразово ставали предметом досліджень з історії археології [Каряка, 2014; 2015; 2015a]. Утім події 1937–1938 рр. вкрай неповно забезпечені фактологічними свідченнями, що значно підвищує вартість кожного виявленого документу. Залучення до наукового обігу маловідомих матеріалів з історії заповідника – замітки у місцевій пресі, резолюція, протокол, висновки комісії Миколаївського обласного відділу народної освіти з обстеження Держзаповідника “Ольвія” – є метою цієї наукової студії. Ці документи, насамперед, висвітлюють ситуацію, яка склалася навколо заповідника й почасти ілюструють

Рис. 1. Ольвія. 1937 р. Робочі моменти (транспортування піфоса) (НА ІА НАНУ, ф.17 (Л.М. Славін))

Fig. 1. Olbia. 1937. Working moments (the transportation of pithos)

побутові аспекти діяльності установи, на тлі яких мали здійснюватись археологічні дослідження пам'ятки.

Утворення Миколаївської області 22 вересня 1937 р. актуалізувало необхідність упорядкування інформації щодо наявних інституцій у віданні НКО УРСР в межах новоутвореної адміністративної одиниці та спонукало керівництво звернути увагу на стан установ, які переходили в обласне підпорядкування. Ймовірно, серед них опинився і Державний заповідник "Ольвія". Відповідно до поширених у часи "диктатури пролетаріату/ «всієї радянської громадськості»" практик критичні зауваження щодо форм і методів управління заповідником вже навесні 1938 р. з'явилися у місцевій пресі Миколаєва. 21 березня на шпальтах "Більшовицького шляху" опублікували загалом критичну і тенденційну статтю "Зберегти цінну історичну одиницю":

"В 30-кілометрах від міста Миколаєва на березі річки Буг знаходиться державний ольвійський заповідник [...] З середини XIX століття нашої ери починаються розкопки Ольвії. В 90-х роках минулого століття ведуться великі науково-експедиційні роботи і які зараз відкривають всьому людству один з величезніших пам'ятників історії [...]"

Марксистський метод вивчення стародавньої історії не обмежується вивченням античної культури тільки по пам'ятниках, знайдених у межах Греції і Італії. Повне і вичерпне уявлення про характер цієї культури, можна мати лише при ознайомленні з залишками старовинностей в тих країнах, де антична культура мала широке розповсюдження, цебто в колоніях.

Греко-римські колонії на чорноморському узбережжі в значній мірі були джерелом постачання продуктів і сировини метрополії тому, що звідси вивозили величезну кількість хліба, худоби, меду, риби й інших товарів; а також робочої сили, тобто рабів, – через це вивчення пам'ятників матеріальної культури колоній і, зокрема Ольвії, набуває великого загально-історичного інтересу [...]

Рис. 2. Ольвія. 1937 р. Робочі моменти (транспортування піфоса) (НА ІА НАНУ, ф. 17 (Л. М. Славін))

Fig. 2. Olbia. 1937. Working moments (the transportation of pithos)

Нарешті, значення Ольвії зростає ще також в зв'язку з безперечним впливом її на початковий період нашої вітчизняної історії, тому що в дослов'янському і слов'янському періодах нашої батьківщини греко-римські колонії відігравали значну роль, як провідники світової культури.

Для вивчення історії класової боротьби в стародавньому світі, колонії на узбережжі Чорного моря, і особливо Ольвія, дають багатющий матеріал, тому що тут особливо наочно демонструються господарські умови і залишки стародавнього міста, і по суті є конкретним прикладом рабовласницької системи.

Все це ставить Ольвію в один ряд з важливішими пам'ятниками старовини світового значення [...]

Після Жовтневої революції розкопки Ольвії відновились з більшою інтенсивністю. Нові установки і нові методи розкопок широкими площами дали можливість розкривати і вивчати цілі історичні комплекси і відкрили дуже цінний найрідкісніший матеріал.

Зараз уже розкриті частково верхнє і нижнє міста, вулиці, залишки захисної бапти, римські стіни, залишки будинків, гончарні майстерні, пекарня, господарські прибудівлі, склепи, місця зборів. В Некрополі розкрито близько 2 тисяч могил. Знайдено зразки античної скульптури, стелли, велика кількість лапідарного епіграфічного матеріалу: державні декрети, надгробні написи, велика кількість предметів господарського вжитку і прикрас.

Ольвійський заповідник, який має зараз площу 333 га, безумовно, буде розширений по мірі розкопок і має всі дані для того, щоб згодом перетворитися в Радянську Помпею [...]

Здавалося б, що Наркомос УРСР у віданні якого безпосередньо знаходиться заповідник і державна Академія історії матеріальної культури¹ повинні були скласти всі необхідні умови для того, щоб здійснити це завдання.

На, жаль, це не було зроблено і становище Ольвії на сьогодні викликає тривогу і потребує негайного і рішучого втручання з боку всієї радянської громадськості.

Протягом ряду років ольвійським заповідником завідував шкідник Крисін², а керував розкопками другий шкідник Болтенко³, який був начальником археолого-дослідницького комбінату на чорноморському узбережжі⁴.

Ці "спеціалісти" з благословіння інших, що подвизались в Наркомосі і Академії, вели роботу так що, з одної боку, не закріплювали розкритого, а другого боку, дробили ольвійський матеріал по всіх музейних точках Союзу без всякої системи і наукових початків⁵.

В наслідок цієї "діяльності" більша частина розкритого матеріалу зараз під загрозою повного і вже остаточного руйнування від дощів і снігу.

¹ Ймовірно, йдеться про Державну академію історії матеріальної культури в Ленінграді

² Крисін Юрій (Григорій) Петрович (1884 – ?) – краєзнавець, археолог, музейний діяч. Закінчив Петербурзький археологічний інститут (1911). З 1911 р. викладав історію, географію, українську мову в середніх та трудових школах Херсона. З 1907 р. брав участь в археологічних дослідженнях регіону. У 1919 р. – представник від відомства Наросвіти для розгляду архівних справ губернських установ. У 1920 р. Херсонським відділом освіти призначений головою історичної комісії "по виробленню програм для вивчення рідного краю (України)", працював у екскурсійному бюро. У 1921 р. увійшов до "Комісії по науковим археологічним розвідкам на розкопках Ольвії", згодом став завідувачем археологічних наукових розкопок в Ольвії. У 1925 р. затверджений на посаду керівника відділу Середніх і Нових віків, з 1926 р. – завідувач класичного (античного) відділу Херсонського історико-археологічного музею, де працював до 1929 р. 1930 року обіймав посаду помічника директора Одеського археологічного музею, керував розкопками в Ольвії. З 1931 р. голова-інспектор Одеської інспектури охорони пам'яток культури. Був членом Наукової ради Комбінату Чорноморських археологічних експедицій, брав участь у роботі Бузької археологічної експедиції НКО УСРР. Протягом 1931–1932 рр. очолював наукові експедиції НКОУСРР для дослідження історико-революційних пам'яток Перекопу [Яненко, 2016, с. 104; Костенко, 2016].

³ Болтенко Михайло Федорович (1888–1959) – археолог і музейний діяч. Закінчив історико-філологічний факультет Новоросійського університету по відділенню класичної філології (1912). Його керівником і учителем у галузі стародавньої історії та класичних мов був відомий антикознавець проф. Е. Р. фон Штерн. З 1908 р. співпрацював із Одеським історико-археологічним музеєм, від 1909 р. як учень Е. Р. фон Штерна брав участь у розкопках на о. Березань. З 1921 р. штатний співробітник Одеського археологічного музею, де обіймав посади наукового співробітника, завідувача відділу, головного хранителя, а у 1930–1932 рр. – директора. Протягом 1921–1946 рр. (з перервами) провадив розкопки в околицях населених пунктів Усатове – Великий Куяльник, де відкрив нову археологічну культуру доби енеоліту – усатівську. У 1924–1947 рр. (з перервами) керував розкопками на о. Березань. З 1931 р. очолював створений з його ж ініціативи Комбінат Чорноморських археологічних експедицій. На початку 1934 р. за хибним доносом заарештований і звинувачений у контрреволюційній діяльності на користь іноземних держав, засуджений на 10 років ув'язнення. 1939 р. вченого достроково звільнили через стан здоров'я – у таборах він став інвалідом II групи. З 1939 р. працював на посаді доцента в Одеському державному університеті, де завідував кафедрою, викладав на історичному факультеті курси з історії стародавнього світу, основ археології та класичних мов. З 13 жовтня 1944 р. був також старшим науковим співробітником ІА АН УРСР. У 1944 р. захистив кандидатську дисертацію "«Сказочные муравьи» Геродота и историческая реальность" [Славин, 1960; Карышковский, 1960; Колесниченко, Полищук, 2009].

⁴ Комбінат Чорноморських археологічних експедицій НКО УСРР – інституціональне утворення, основою якого стала низка багаторічних археологічних експедицій, зокрема, Ольвійська, Березанська, Усатівська, Бузька експедиції, участь у яких брали не лише співробітники наукових установ регіону (Одеський, Миколаївський, Херсонський історико-археологічні музеї), але й фахівці з установ республіканського й всесоюзного значення. Комбінат створений 1931 року, посаду директора інституції обійняв М. Болтенко [Яненко, 2012].

⁵ Щодо розпорощення ольвійських колекцій див. [Каряка, 2015].

Рис. 3. Ольвія. 1939 р. У центрі групи В. Пора-Леонович [НА ІА НАНУ, ф. 57, од. зб. 11710]

Fig. 3. Olbia. 1939. Varvara Pora-Leonovych is in the center of the group

Консервацією і реставрацією розкопок ніхто не займався. Цінніші пам'ятники вивезені з Ольвії і все те, що вивезено, ніде не зареєстровано, так що жоден спеціаліст-дослідник не може точно вказати, де знаходиться та чи інша річ, що робить неможливим охоплення важливих тем науковими робітниками і позбавляє можливості створити в Ольвії цілісну і наукову музейну експозицію разом з архітектурним матеріалом.

Межі заповідника не відгорожені і влітку по залишках стародавнього міста розгулює худоба. Можливі випадки крадіжок.

До останнього часу ([19]36–37 р.р.) до того що збереглося є тенденції до розбазарювання Ольвії, тут дотримувались прислів'я – "Хто копав – той і взяв".

Бюджет заповідника, який відпускає Наркомос УРСР, становить сміхотворну суму (20 тисяч крб. на рік, включаючи заробітну плату), тому зрозуміло, що заповідник сам вести розкопок не може. Установи ж, які запрошуються: Державна Академія історії матеріальної культури, московський, київський, ленінградський музей фінансують проведення робіт тільки при умові дотримання вищезгаданого прислів'я.

Так, у 1937 році було вивезено київським історичним музеєм з Ольвії гігантський Піфос (бочка для зерна), чим було зруйновано найбагатший комплекс міської хлібопекарні, взяті були також жорна зернотерки і т. д. (рис. 1; 2).

Доречно спитати Наркомос УРСР і ДАІМК – невже таким шляхом збираються вони ліквідувати наслідки шкідництва, здійснювати охорону пам'ятників старовини і ставити на наукові рейки музейну справу СРСР?

Цікаво відмітити також той факт, що теперішній директор заповідника⁶ постійно мешкає в... Одесі, а не в Миколаєві, що в заповіднику головною фігурою є до сезону розкопок... сторож, що екскурсійна справа поставлена з рук геть погано, що при передачі справ одеським

⁶ Йдеться про Варвару Олександрівну Пора-Леонович.

обласним відділом, наросвіти – миколаївському (в зв'язку з організацією нової області) про Ольвію взагалі нічого не сказали, новий відділ облнаросвіти навіть не зовсім ясно міг уявити, що таке Ольвія. [...]

Що ж треба зробити зараз?

Першочерговим завданням є консервація і реставрація вже розкритого історично-архітектурного матеріалу.

Мізерна кількість будівельних матеріалів, які необхідні для цієї мети (цемент, вапно, і т. д.), не лімітують цих міроприємств.

Необхідно в літній період 1938 року організувати будь що ці роботи під наглядом і керівництвом досвідчених спеціалістів – історико-архітекторів.

Питання реставрації Ольвії тісно пов'язані з збереженням комплексної цілості матеріалу, що розкривається при розкопках.

Рис. 4. Будинок № 5. Хата коменданта заповідника, вигляд з південного заходу. 1938 р. [НА ІА НАНУ, ф. 57, од. зб. 10324]

Fig. 4. The building № 5. The preserve commandant's house, the southwestern view. 1938

Очевидно, що негайно повинні бути розв'язані основні організаційні питання.

В м. Миколаєві, який став обласним центром, великим промисловим і культурним центром України є історично-археологічний музей, в якому сконцентровані найбільші в Союзі ольвійські колекції.

Треба, щоб Наркомос УРСР об'єднав музей з заповідником.

Для координації наукової роботи в Ольвії Наркомос УРСР повинен створити Ольвійський науковий комітет, у віданні якого знаходилися б плани розкопок, плани реставрації і консервації, плани науково-дослідної діяльності.

До складу цього комітету повинні ввійти представники Державної Академії історії матеріальної культури, Інституту історії матеріальної культури УРСР⁷, московського, миколаївського та одеського історичних музеїв.

⁷ З 14 травня 1938 р. – Інститут археології АН УРСР.

Рис. 5. Ольвія. 1939 р. Співробітники експедиції (НА ІА НАНУ, ф. 57, од. зб. 11662)

Fig. 5. Olbia. 1939. The staff of archaeological excavation

Наркомос УРСР повинен встановити порядок, при якому жоден експонат не може бути вивезений з Ольвії без дозволу Ольвійського комітету.

Всі експонати Ольвії повинні поступати в миколаївський музей, де вони будуть проходити камеральну обробку. Таким чином створюється територіально-близька наукова база, що дозволить в перший-ліпший момент здійснювати комплексну експозицію при закінченні окремих реставраційних робіт.

Кошти для проведення всіх робіт в Ольвії повніші бути централізовані в бюджеті музея-заповідника, що позбавить наукову роботу від примх окремих організацій.

Щоб здійснити необхідне зрушення в реставраційній роботі і розкопках Ольвії, Наркомос УРСР повинен виділити заповідникові необхідні кошти у 1938 році.

Нарешті, Наркомос УРСР і миколаївський відділ облнаросвіти повинні широко розгорнути у 1938 році екскурсійну і популяризаційну роботу навколо Ольвії [Зайднер, 1938].

Через місяць у російськомовній обласній газеті "Южная правда" з'явилася коротка замітка "Ходатайство о присоединении заповедника Ольвия", у якій повідомлялося/повторювалося, що "Оргкомитет ЦВК УРСР по Николаевской области звернулся до Раднаркому УРСР із клопотанням об'єднати державний заповідник Ольвія з Миколаївським історико-археологічним музеєм", що "дасть можливість створити територіально близькі бази для здійснення науково-дослідної роботи. Очолити цю роботу має науковий комітет у складі представників ДАІМК, ІІМК УРСР, Київського, Одеського, Миколаївського історико-археологічного музеїв. Водночас поставлене питання щодо укріплення фінансової бази заповідника, музею і поповнення його кваліфікованими кадрами" [Ходатайство..., 1938].

У фокусі критики державного заповідника "Ольвія" навесні-влітку 1938 р. опинилася не стільки сама інституція, а передовсім її тогочасний керівник – В. Пора-Леонovich. Традиційними для тоталітарної системи управління методами впливу на "культурні маси" – бездоказовими цькуваннями, звинуваченнями у бездіяльності чи шкідницькій роботі, демагогією, "наклеюванням ярликів", – влада, насамперед місцева, конструювала упереджене, задалегідь визначене ставлення до керівництва заповідника, виправдовувала ідею зміни

останнього й перепідпорядкування інституції, при тому аж ніяк не враховуючи своєчасності, кадрового забезпечення, чи ефективності цих заходів.

Варвара Олександрівна Пора-Леонович народилася 4 грудня 1885 року в Кишиневі у родині вчителя [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 6122, арк. 142]. Наприкінці 1930-х рр. вона була чи не найстаршою серед усього покоління діячів, які працювали тоді в Ольвії. В. Пора-Леонович закінчила Одеські Вищі жіночі курси (історико-філологічний факультет), Одеський археологічний інститут, Одеський інститут народної освіти (по відділах археологічному та мови і літератури). Вчителювала у народній школі № 15 м. Одеса, у трудшколі № 24 (викладала соціальне виховання) [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6144, арк. 5]. Протягом навчання у інституті народної освіти підготувала дипломні роботи "Експериментальний метод при викладанні археології" та "Розкопки Є. П. Трифільєва в 1923 році біля с. Усатові хутора" [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6144, арк. 5зв.]. З 1923 р. В. Пора-Леонович була практиканткою/стажеркою Одеського державного історико-археологічного музею (без утримання), брала участь у "безпосередніх теренових дослідженнях та вивченні виявленого матеріалу" в околицях населених пунктів Усатове – Великий Куяльник (під керівництвом М. Болтенка) [ЦДАВО України, ф. 16, оп. 2, спр. 454, арк. 612, 614]. Брала участь у роботі археологічної секції Одеської комісії краєзнавства, історико-філологічного і бібліографічного товариств у Одесі. Вільно володіла французькою і німецькою, знала сербську, латинь, давньогрецьку мови [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6144, арк. 6–6зв.]. У 1924 р. підготувала до друку одну зі своїх перших наукових розвідок "Розкопки курганів під Одесою улітку 1923 року" [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 427, арк. 155; Пора-Леонович, 1925]. 31 жовтня 1925 р. В. Пора-Леонович затверджена асистенткою на правах аспіранта Одеського історико-археологічного музею [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6144, арк. 1]. Директор цього музею Сергій Дложевський⁸ у рекомендації В. Пора-Леонович для вступу в аспірантуру, зазначав: *"т. [В.] Пора-Леонович, що з відзначенням закінчила свою вищу освіту по двох галузях – археологічній та літературній, є людиною з багатим життєвим досвідом, марксістським ухилом думки і виявила свою громадську цінність. [В.] Пора-Леонович не тільки цілком підготовлена до аспірантської роботи так в царині археології взагалі, як і до спеціалізації в стільки ж рідкому, скільки надзвичайно важливому відгалуженні – в античній археології, але встигла, працюючи вже*

⁸ Дложевський Сергій Степанович (1889–1930) – історик, археолог, музейний діяч, директор Одеського історико-археологічного музею. Освіту здобував на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира (1908–1911) і у Лейпцизькому університеті. 1914 р. склав іспити на ступінь магістра класичної філології. У жовтні 1914 р. обраний приват-доцентом Київського університету, 1915 р. – лектором Вищих жіночих курсів А. Жекуліної, 1916 р. – лектором Педагогічних курсів при Київському учбовому окрузі, 1916 р. – доцентом Київського університету, 1917 р. – лектором і деканом Київського народного університету, 1918 р. – в. о. екстраординарного професора Київського державного університету, 1919 р. – приват-доцентом Новоросійського університету. З березня 1920 р. – проф. Одеського гуманітарного громадського інституту. 24 травня 1921 р. призначений проректором і професором Одеського археологічного інституту. У 1921 р. обраний на кафедру української мови Одеського інституту народної освіти, у 1922–1924 рр. – професор Одеського інституту народної освіти, у 1925 р. – декан факультету виховання і член правління інституту. Викладав античну архітектуру й епіграфіку в аспірантурі Одеського історико-археологічного музею. 1920 р. призначений директором Одеського історико-археологічного музею. 1923 р. обраний і затверджений головою Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, головою археологічної секції та підсекції "для вивчення сучасних грецьких колоністів на Україні". 1924 р. обраний дійсним членом Центрального бюро краєзнавства при Російській академії наук. Був членом історико-філологічного семінару Лейпцизького університету (Німеччина), Київського товариства Нестора Літописця, Таврійського товариства історії, археології та етнографії, Одеської філії Візантологічної комісії при ВУАН. 1926 р. призначений інспектором Одеської крайової інспектури охорони пам'яток матеріальної культури. З 1927 р. – член правління Одеської філії Всеукраїнської асоціації сходознавства. 10 жовтня 1928 р. обраний дійсним членом ВУАН. Брав участь у Першій археологічній нараді у Києві 1925 р., археологічному з'їзді у Керчі 1926 р. Був ініціатором відновлення археологічних досліджень Ольвії 1924 р. Після смерті Б. Фармаковського очолював Наукову раду Ольвійської експедиції [Пам'яті..., 1931; С. С. Дложевський, 1930; Корпусова, 1993].

Рис. 6. Будинок музею (колишня сигнальна башта) (НА ІА НАНУ, ф. 57, од. зб. 11705)

Fig. 6. The museum building (the former beacon)

скільки років при Музеї, проробити де що з аспірантської роботи – вона володіє цілою низкою потрібних для археолога технічних звичаїв – монтування експонатів, реставрація археологічних об'єктів, інвентаризація; вона брала активну участь на протязі двох років в археологічних розкопках, що провадились на Одещині ([Є].Трифільєва, [Б.] Фармаковського). [В.] Пора-Леонович цікавиться бронзою – це спеціалізація для котрої в Одеському Музеї ніколи досі не було фахівця [...] Крім цього [В.] Пора-Леонович володіє теоретично й практично українською мовою” [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6144, арк. 7].

Відповідно до плану Одеського музею на 1925/26 р. стажерка В. Пора-Леонович “під керуванням адміністрації музею” мала здійснити перевірку відділу музею (інвентар) “бронзи та єгипетський”, упорядкувати “наукові наслідки археологічних праць умерлого в VIII. 1925 р. проф. Э. П. Трифільєва, з яким вона працювала в останніх роках по розкопуванню Степових могил біля Одеси”, взяти участь у розкопках (Усатово, Ольвія, Березань), підготувати спеціальну тему “Передісторична бронза Одеського музею і її походження” [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 750, арк. 2–2зв.].

В “Умотивованій заявці на оплату співробітників Одеського державного історико-археологічного музею на 1925/26 р.” С. Дложевський зазначав, що В. Пора-Леонович, “стажорка з 1 березня 1925 року [...] Закінчила археологічний відділ ліквідованого фак.[ультету] політосвіти ІНО, захистила дипломову працю, брала участь в археологічних розкопках Є. П. Трифільєва⁹ біля Одеси 1923 р. (степові могили)”, виголосила доповідь про ці

⁹ Трифільєв Євген Парфенович (1867–1925) – історик, археограф та археолог. Закінчив Маріупольську гімназію, історико-філологічний факультет Харківського університету (1890). З початку ХХ ст. викладав різні спецкурси, присвячені новітній історії Російської імперії на посаді приват-доцента Харківського університету та Харківських Вищих жіночих курсів, працював хранителем фондів Музею мистецтв та старожитностей при Харківському університеті. Брав участь у роботі XII (1902) та XIII (1905) Археологічних з'їздів у Харкові та Катеринославі. З 1911 р. – професор та завідувач кафедри Новоросійського університету в Одесі. З 1920 р. – завідувач кафедри російської історії в Інституті народної освіти ім. О. О. Потебні. Голова Одеської комісії

розкопки в Одеській комісії краєзнавства, здійснила інвентаризацію і монтування артефактів з Ольвійських розкопок 1924 р., *"після яких вона брала активну участь в розкопках проф. Б. В. Фармаковського в Ольвії й по його дорученню самостійно перевела лекцію-демонстрацію всієї Ольвійської території"*, *"виявила себе надзвичайно здатною до музейної праці як технічної так і наукової робітницею"*, працювала паралельно з музеєм у трудшкoлі, викладаючи *"громадознавство"*. С. Дложевський пропонував зарахувати В. Пора-Леонович на посаду консерватора згідно з проектом штатів *"IX група 45 карб."* [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 750, арк. 11–11зв.]. З 1925 р. В. Пора-Леонович брала участь у розкопках в Ольвії [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 6121, арк. 6]. Протягом 1927 р. їй затвердили тему аспірантської роботи *"Античні бронзи Одеського музею"*, дозволили проводити *"індивідуальну наукову працю в бібліотеці музею в час коли музей зачинений"*. Аспірантка *"як зачат по історії античної архітектури зі скульптурою"* підготувала й виголосила доповідь *"Форма й типи приватного житла в елліністичну добу"* [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 6126, арк. 16зв., 17, 18]. У першій половині 1927 р. В. Пора-Леонович взяла участь у *"мандрівці-розвідці контрольного характеру до Лузанівки"* (керівник М. Болтенко), продовжувала складання додаткового каталогу мап і креслень, підготувала до друку статтю *"Еволюція приватного дому в елліністичну добу на конкретних прикладах"* [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 172, арк. 33]. Протягом другої половини 1927 р. – працювала в ольвійській експедиції, *"провела більшість екскурсій, які туди приїздили"*, у січні 1928 р. зробила доповідь на засіданні наукової ради Одеського музею про роботу в Ленінграді під час відрядження (друга половина грудня 1927 р.) [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 6126, арк. 28]. 1930 р. В. Пора-Леонович працювала керівником експозиції Одеського історико-археологічного музею [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 336, арк. 2]. Аспірантський стаж Варвари Олександрівни мав завершитись 1 жовтня 1928 р. [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 2374, арк. 2], утім закінчити аспірантуру, через дворічну хворобу на енцефаліт, вона змогла лише у 1931 р. Того ж року з 1 травня Сектор науки НКО УСРР призначив В. Пора-Леонович на посаду вченого охоронця Державного заповідника "Ольвія" [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1503, арк. 43]. З 1 грудня 1931 р., після закінчення аспірантського стажу при Одеському історико-археологічному музеї, дослідниця мала приступити до роботи у Миколаївському історико-археологічному музеї, куди її відрядили *"на час до початку експедиційної роботи по Держзаповіднику"* [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 559, арк. 333] (рис. 3). Водночас, лист Варвари Олександрівни до Д. Похилевича у Сектор науки НКО УСРР від 21 грудня 1931 р. засвідчує, що на той час, вона все ще не перейшла на роботу до Миколаївського музею:

"Шановний тов. Похилевич!

Директор Одеського музею М. Ф. Болтенко передав мені пропозицію Сектора науки відбути після закінчення аспірантури 1/1 1932 р. до Миколаївського музею для роботи по Ольвійському відділу, при чому з'ясував мені це в такому змісті, що Сектор науки вважає моє перебування в Одесі з 17/XI ц. р. за відпустку. Хочу повідомити Вас, що це не так, тому що, залишившись, згідно Вашого дозволу до 1/1-1932 р. в Одесі, я весь час працюю в Одеськім Історичнім Музеї, беру участь у виробничих нарадах і в практичних роботах в зв'язку з перебудовою музею. Цю свою роботу я вважаю за конче потрібну, як для Музею заповідника (бо треба його правильно поставити), так і для Миколаївського музею, де потрібно буде обов'язково перебудувати Ольвійський відділ на нових засадах, згідно з вимогами марксо-ленінської методології, і досвід роботи Одеського музею буде тут дуже корисним. Ще до того в мене тут весь час є робота по заповіднику. Треба поновити бібліотеку Ольвії, яка

краєзнавства при ВУАН. На початку 1920-х рр. залучений Одеським губернським архівним управлінням до опрацювання місцевих архівних фондів. Член Історико-філологічного товариства при Харківському університеті та Московського археологічного товариства [Ясь, 2010].

моїми зусиллями має понад 200 книжок, новими книжками. Є така можливість, але ж знов потрібно клопотатись.

Треба книжки запакувати й підготувати їх для пересилки до заповідника (на зиму їх не хотілося там залишати). Не розв'язано ще остаточно питання з екскурсбазою. Фінансові діла заповідника вимагають частого відвідування держбанку. На всі ці справи я одна. Приходилося стільки і працювати й бігати, що навіть своїй аспірантській роботі не могла віддати стільки часу, скільки було потрібно. Тепер почуваю себе настільки перевтомленою й хворою, що їхати безпосередньо на перебудовчу роботу до Миколаїву, потім на організаційну до заповідника просто не можу.

Прошу Вас, тов. Похилевич, згідно Вашому дозволу, дати мені можливість використати свою проф. відпустку протягом місяця (січня) а потім поїду до Миколаїва й зроблю все, що від мене вимагається.

Пробачте, що відбираю в Вас час на свої особисті справи, але ж у мене такий стан (ще й жахливі родинні обставини), що ніяк інакше поступити не могла.

З пролетарським привітом

19 21/ХІІ 31 В. Пора-Леонович [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1505, арк. 34–35].

Тож протягом 1920-х – початку 1930-х рр. В. Пора-Леонович наполегливо вчилася й працювала, здійснюючи не лише дослідницьку діяльність, але, насамперед, організаційну, як у музеї, так і у заповіднику.

Рис. 7. К. Колобова, Л. Славін, В. Барцевич. 1932 р. (НА ІА НАНУ, ф.17 (Л. М. Славін))

Fig. 7. K. Kolobova, L. Slavin, V. Barcevych. 1932

Ймовірно, очолюючи з 1931 р. державний заповідник "Ольвія", В. Пора-Леонович продовжувала жити у Одесі і безпосередньо до місця своєї роботи приїздила не часто, оскільки саме цим фактом 1938 р. їй дорікали як у місцевій миколаївській пресі, так і у відповідних матеріалах комісії з перевірки.

Відтак, наприкінці 1930-х рр. відбулося значне зростання інтересу до справ ольвійського заповідника з боку чільної адміністрації, і, зокрема, відділу народної освіти, новоутвореної Миколаївської області, здійснювалося цілеспрямоване створення напруженої ситуації довкола діяльності інституції в місцевій пресі, конструювання негативного ставлення до керівництва заповідника. Прямим результатом такої "внутрішньої політики" стало утворення комісії з

перевірки діяльності заповідника "Ольвія", сформованої з представників миколаївського відділу народної освіти. Діяльність цієї комісії носила вкрай критичний характер, що, вочевидь, мало на меті зняття з посади чинного директора заповідника та перепідпорядкування цієї установи місцевій миколаївській владі. Результати роботи і основні висновки комісії було зафіксовано в кількох протоколах, які є цінним історичним джерелом про методи адміністративної роботи та загальне тло функціонування археологічних установ, на якому розвивалась археологія України.

Наводимо збережені свідчення діяльності цієї комісії повністю¹⁰.

ПРОТОКОЛ¹¹

*общего собрания Государственного Заповедника "ОЛЬВИЯ"
совместно с комиссией от Николаевского Обл. ОНО.*

<i>Присутствовали:</i>	<i>Директор</i>	<i>Заповедника</i>	<i>[В.] Пора-Леонович</i>
	<i>Комендант</i>	<i>"</i>	<i>тов. [С.] Ласый¹²</i>
	<i>Сторож</i>	<i>"</i>	<i>[И.] Шкурат¹³</i>
	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>Сащенко</i>
<i>Комиссия:</i>			<i>тов. [К.] Рожанский</i>
			<i>[Г.] Рехтман¹⁴</i>
			<i>[В.] Борцевич</i>
			<i>[М.] Синицин¹⁵</i>
			<i>[К.] Приходько¹⁶</i>

Повестка дня:

1. Информация Директора Заповедника тов. [В.] Пора-Леонович о состоянии Заповедника и подготовка к раскопкам.

СЛУШАЛИ: – Информацию тов. [В.] Пора-Леонович. Главная работа Заповедника, в течение года, – это подготовка к экспедиции и работа в период экспедиции. На месте, в Заповеднике живут Комендант и два сторожа. Я по разрешению НКО живу в гор. Одессе. Состояние домов Заповедника очень плохое, сигнальная станция пришла в ветхость, стоит еще год два и разрушится. Бюджет в этом году значительно увеличен, 25 т. руб. дано на реставрацию, обещали автомобиль, но когда в НКО узнали, что поднят вопрос Заповедника о передаче Заповедника под руководство Николаевского Обл. ОНО, то дать машину отказались.

В домах Заповедника живут два сторожа.

За последние годы я, неоднократно ставила вопрос перед НКО, что в таком виде Заповедник показывать посетителям невозможно. Это всегда вызывает много вопросов и недовольство "почему в таком плохом состоянии Заповедник".

¹⁰ Висловлюємо щирю вдячність дирекції заповідника "Ольвія" і, зокрема, завідувачці архівом Любові Сергіївні Чернезі за можливість працювати з матеріалами.

¹¹ Документи наводяться мовою оригіналу зі збереженням особливостей правопису.

¹² *Ласий Семен Данилович* (1884 – ?) – комендант заповідника "Ольвія". Народився у с. Парутіне Очаківського р-ну Миколаївської обл., здобув початкову освіту [Архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1-л, од. зб. 24, арк. 107].

¹³ *Шкурат Іван Іванович* (1886 – ?) – сторож, робочий заповідника "Ольвія". Народився у с. Парутіне Очаківського р-ну Миколаївської обл., освіти не мав [Архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1-л, од. зб. 24, арк. 106].

¹⁴ З вересня 1938 р. директор Миколаївського історичного музею [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 446, арк. 7].

¹⁵ *Мусій Сергійович Сініцин* – аспірант (з 1930 р.), згодом науковий співробітник Одеського історико-археологічного/Всеукраїнського історичного музею в м. Одеса.

¹⁶ З 1936 р. бухгалтер Миколаївського історичного музею [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 446, арк. 7].

Екскурсіям приходится больше рассказывать об Ольвии чем показывать конкретные памятники.

План реставрации намечен мною совместно с Нач. экспедиции тов. [Л.] Славиным¹⁷.

Намечены следующие объекты: Римская стена, Нижний город, римская оборонительная цитадель. С раскопа Аполлона Простата взять лучшие экспонаты и показывать их в здании.

Зарплата коменданта и сторожей очень низкая.

По вопросу подготовки рабочей силы к экспедиции узнавала в сельсовете, мне сообщили, что в этом году колхозники за прошлогодние цены не пойдут работать.

Весною раскопы были очищены.

Замечания тов. [В.] Борцевич, что Заповедник в запущенном виде и необходимо реставрировать и очистить главные памятники, совершенно правильное. Среди сторожей и коменданта бывают ссоры и склоки.

Экскурсовода по Заповеднику на сегодня нет, т. к. каждое лето приглашаю работника и все неудачные кандидатуры, а самое главное никто не хочет жить в Заповеднике.

Экскурсии обслуживаются работниками экспедиции во время раскопок, я обслуживаю тогда, когда бываю в Заповеднике. Большинство экскурсий обслуживает тов. Ласый.

Вопросы: – Какой бюджет Заповедника за последние три года и как он использовался. Имелись ли случаи хищения. Был ли реставрирован хотя бы один памятник за время работы П[ора]-Л[еонович]. Были ли случаи раскопок или других исследований отдельными лицами в отсутствие директора. Есть ли план работы. Распределены ли обязанности. Подготовлен ли экскурсовод. Имеется ли путеводитель по Заповеднику. Прорабатывал ли Директор совместно с коллективом статью в Николаевской газете о состоянии Заповедника¹⁸ и др.

Тов. Сащенко: – (сторож Заповедника). Я работаю сторожем и живу в доме Заповедника. Нагрузка у меня не большая. И я с нею справляюсь; Притеснений нет. Если бывают недоразумения мы сами их разбираем.

Тов. Ласый. – (комендант Заповедника). О состоянии Заповедника и о руководстве есть много чего говорить. Первое это то, что Варвара Александровна [Пора-Леонович] очень мало бывает в Заповеднике и мало уделяет внимания работе Заповедника. Ремонт зданий надо делать весной, а не за несколько дней до раскопок. Все распоряжения от В. А. [Пора-Леонович] я получаю в письменной форме из Одессы. Дома пришли в негодность, надо охранять Заповедник со стороны Буга и на сегодня еще есть злоумышленники, которые не прочь вскрыть могилы и поискать золото (рис. 4).

Некоторые гр. села Порутино мне говорят, что знают могилы в которых много ценностей.

¹⁷ Славін Лазар Мойсейович (1906–1971) – археолог, історик, педагог, музейний діяч, організатор науки. Народився у м. Вітебськ (Білорусь). Рано почав працювати рахівником та бухгалтером, але в 1923 р. поступив до Петербурзького університету на археологічне відділення факультету суспільних наук, який закінчив у 1928 р. 1925 р. вперше потрапив на розкопки у Херсонес, а з 1926 р. почав брати участь в розкопках Ольвії. Був учнем Б. Фармаковського. З 1929 р. працював у ДАІМК в Ленінграді лаборантом, пізніше – старшим науковим співробітником та ученим секретарем Інституту історії рабовласницької формації. З 1936 р. очолював керівництво Ольвійською експедицією. 1938 р. отримав ступінь кандидата історичних наук (тема “Основные этапы исторического развития Ольвии (историко-археологическое исследование)”) та переїхав до Києва, де обійняв посаду заступника директора Інституту археології АН УРСР. З 1939 р. – член-кореспондент АН УРСР та учений секретар відділення суспільних наук (до 1946 р.). У 1940 р. став директором Інституту археології (до липня 1945 р.). Брав активну участь в евакуації Інституту до Уфи під час Другої Світової війни, та його відновленні після повернення в Київ 1944 р. Був завідувачем сектором скіфо-античної археології, паралельно працював викладачем в Київському державному університеті, де з 1944 р. організував першу в Україні кафедру археології, куди перейшов працювати з 1953 р., залишаючись в Інституті археології на громадських засадах. Викладав курси з основ археології та античної археології Північного Причорномор'я (й зокрема Ольвії) та музеєзнавства. Був вчителем і наставником численних археологів і українських антикознавців. Очолував понад 40 археологічних експедицій: Ольвійські (1936–1966), Боспорські (1933–1936), Буго-Дністровські (1949–1952) [Мезенцева, 1997, с. 95; Буйських, Бунятян, 2015].

¹⁸ Ймовірно, йдеться про статтю “Зберегти цінну історичну одиницю” [Зайднер, 1938].

У нас экскурсоводы каждое лето новые и ни одного из них не было, более или менее, соответствующего. Большинство экскурсий я принимаю сам. Я работаю в Заповеднике 30 лет. Принимал участие в раскопках и знаю, как объяснять каждый из них. Я слышал как объяснял профессор [Б.] Фармаковский, Академик тов. [И.] Мещанинов¹⁹ и др. научные работники. В. А. меня никогда не учила и не давала никаких пояснений. Я сам от добрых людей научился. В. А. проявляла недовольство если в книге записей – экскурсия выносила мне благодарность за прием.

Когда приезжает экскурсия, то приходится врать и покрывать директора, говорить, что срочно выехал, или вызвали. Экскурсоводы которых присылала В. А. интересовались только зарплатой и отдыхом. Три года я был один на Заповеднике и сторожем и экскурсоводом. С 1/1-38 г. я вижу по ведомости получает зарплату новая сотрудница Антохина, но на Заповеднике я ее увидел лишь с 15 мая с. г. За эти полтора м-ца она не сделала ни на копейку. Сторожа и я получаем очень мало и только своим трудом, что посеем, соберем так и живем. В. А. – и руководство экспедиции неправильно относится к нарушителям, которые пускают скот на Заповедник. За 7 лет у нас никакой ревизии не было, это недопустимо. Необходимо проверять куда расходуются деньги.

Тов. [М.] Синицин: – [В.] Пора-Леонович за 7 лет не сделала даже путеводителя по Заповеднику. За такое время пишутся капитальные научные труды. О путеводителе много говорилось, писалось на научных советах и В. А. обещала сделать, но и на сегодня путеводителя нет. Это говорит о том, что важнейший участок научно-исследовательской работы [В.] Пора-Леонович провалила.

Директор не должен быть старшим сторожем Заповедника. На это есть в штате сторожа. Научная работа в Заповеднике совершенно не велась, а если и есть она, то о ней никто не знает. На склепе Евресивия и Орреты висит табличка еще времен [Ю.] Крысина со скрипниковской орфографией²⁰. Необходимо, чтобы научная работа заповедника возглавлялась Советом о чем мы писали с т. Барцевич в своей докладной записке НКО.

Почему за все годы у [В.] Пора-Леонович нет ни одного протокола научного совета по вопросам Заповедника. Они должны быть и храниться в Ольвии, т. к. и все описи экспонатов.

Я принимал участие в научных советах и помню, что было записано много ценных предложений. Я не знал, что каждый год новый экскурсовод в Заповеднике и меня крайне удивляет такое отношение директора к такому важному вопросу, как подготовка

¹⁹ Мещанинов Иван Иванович (1883–1967) – археолог, філолог, д. і. н., професор. Спеціалізувався на археології Кавказу, історії докласового суспільства, давньоперсидській та еламській мовах, дослідженнях Ольвії. Народився в Уфі, навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету (1902–1906) та у Гейдельберзькому університеті (1905–1906). Відвідував Петербурзький археологічний інститут (1906–1910). З 1909 р. – завідувач історичним архівом Петербурзького археологічного інституту. 1912 р. обраний почесним членом та членом правління цього ж інституту. З 1917 р. – учений секретар Імператорської Археологічної комісії. В Академії історії матеріальної культури почав працювати з 1919 р. головою у справах Академії. Протягом 1920–1922 рр. – голова господарчого комітету. З березня 1920 р. працював у Розряді стародавніх культур Кавказу та яфетичного світу при Російській академії історії матеріальної культури. Був учнем М. Марра. У 1928–1930 рр. – учений секретар Академії, а з 1929 р. почав керувати Відділенням історичних формацій. З 1930 р. в Секторі архаїчних формацій та при ньому керував підсектором первісних культур (мисливсько-збирачева стадія). З 1932 р. керував Сектором докласового суспільства, у січні–жовтні 1934 р. – директор Інституту історії докласового суспільства. 1935 р. завідував кафедрою методики і техніки польових досліджень Інституту історичної технології, з 1934 р. – член Президії ДАІМК, заступник голови ДАІМК по новобудовам. З 1932 р. – академік АН СРСР, з 1934 р. – секретар Відділення літератури та мови АН СРСР, директор Інституту мови та мислення (1935–1950), директор Інституту археології та етнографії (1933–1937). 1930 р. працював в Інституті живих східних мов. Герой соціалістичної праці 1945 р., лауреат Сталінської премії (1943, 1946). Нагороджений орденами Леніна та Трудового Червоного Знамені [Академическая археология..., 2013, с. 367–368; Мезенцева, 1997, с. 87–88].

²⁰ Харківський правопис, або скрипниківка, т. зв. “клясичний” правопис – правопис української мови, прийнятий і затверджений протягом 1927–1929 рр.

экскурсовода. То, что т. Ласый знает много о Заповеднике это не есть научное объяснение Ольвии. Создавать музей в Ольвии не нужно. Посмотрите количество экскурсий в Ольвии за 1937/38 г. В то время, как близко от Ольвии находится Николаевский Исторический музей в котором сконцентрировано около 30.000 предметов с Ольвии за 15 лет раскопок, которые в основном характеризуют Ольвию, как древне-греческую колонию.

Надо построить на Заповеднике дом, а также лапидарий для хранения экспонатов.

Тов. [Г.] Рехтман. – Заповедник имеет колоссальное научное значение в вопросе изучения истории нашей страны. Экспедиция работает в год месяц-полтора и нельзя считать эту работу работой Заповедника. Заповедник должен иметь свой план работы на весь год. Если создавать музей в Ольвии, то он должен отобразить историю раскопок в Ольвии, а также привести все раскопы в такой вид, чтобы они могли быть показаны для экскурсий.

Наша комиссия совместно с сотрудниками Заповедника вчера детально ознакомилась с состоянием Заповедника. Большинство участков производят не отрадное впечатление. Некоторые просто разрушены или разрушаются. Надо использовать специалистов экспедиции для реставрационной работы.

Римская цитадель требует немедленной реставрации и очистки от бурьяна. Массовый посетитель видит на Заповеднике кучу камней и он уезжает разочарованный, никакого представле- // ния о жизни этого города нет. Никакой научной работы [В.] Пора-Леонтович на Заповеднике не проводила. На заповеднике бывала очень мало, нет даже объяснительных табличек на раскопках других памятников. За столько лет работы не подготовлен квалифицированный экскурсовод и на сегодня экскурсии Заповедника обслуживаются сторожем Ласовым, что совершенно недопустимо, ведь культурный рост масс значительно вырос и массы овладевают изучением истории своего края. Я бы не сказал, что состав экспедиции и тов. [Л.] Славин интересуются по настоящему Заповедником. Что мы видим. Приезжает экспедиция, производит раскопки, забирает экспонаты и уезжает, а раскрытые памятники разрушаются и гибнут. Я будучи в экспедиции 1936 г. поднял в порядке критики на собрании экспедиции вопрос о плохом состоянии Заповедника, но меня ни тов. [Л.] Славин, ни другие не поддержали (рис. 5).

Первая задача Заповедника это сделать ограду из колючей проволоки хотя бы со стороны села, чтобы не ходил скот по Заповеднику.

Подготовка к экспедиции совершенно не чувствуется, а остались считанные дни.

Тов. [В.] Борцевич. – О том, что заповедник производит впечатление полной запущенности и разрушения, с выступающими тов. тов. я вполне согласна. Виновата в этом [В.] Пора-Леонтович в первую очередь. Возьмите бюджет Заповедника за три последние года, в 1936 г. – 19.000 в 1937 – 20.000 и в 1938 г. – 49.000.

Ведь для такой единицы, как Заповедник бюджет довольно приличный. При желании можно было кое-что сделать. За все годы не реставрирован ни один раскоп. Основные объекты, как римская стена, оборонительная башня – заросли бурьяном и разрушаются. Единственный производственный комплекс – это гончарная печь совершенно не показывается посетителям, т. к. она в таком состоянии, что нет чего показывать, она находится под соломенной крышей и затекает водой. Даже в такой ударный момент, как подготовка к экспедиции, на Заповеднике не чувствуется оживления работы. Вагонетки и рельсы не отремонтированы. Столовая и здания для экспедиции не готовы. Лопат нет. Вопрос о рабочей силе не разрешен, а директор спокойно продолжает сидеть в Одессе. Среди сторожей и коменданта нет распределения обязанностей, они не знают за какие, конкретно, объекты они отвечают. Нет повседневного и четкого руководства, нет даже плана работы. За 7 лет [В.] П.[ора]-Леонтович не создала себе смену. На сегодня нет даже экскурсовода не то что путевода или тезисов для проведения экскурсий, а тезисы крайне необходимы при которых т. Ласый, зная фактически, материал, смог-бы делать элементарные пояснения. Архитектурные памятники

и каменный саркофаг лежат под открытым небом не имея ни одного слова объяснительных текстов. В 1938 г. издана популярная книга, книга по Ольвии²¹, где все раскопы подробно описаны. Можно было бы воспользоваться последней и написать этикетаж. В 1938 г. // Заповедник посетило только 4 экскурсии. Такое падение экскурсий объясняется отсутствием какой бы то ни было массовой работы. На сегодня т. Ласый обслуживает большинство экскурсий. [В.] Пора-Леонович все время живет в Одессе. Заповедником занимается мало. Такое состояние Заповедника дальше недопустимо.

Необходимо немедленно приступить к подготовке экспедиции. Составить план работы, распределить обязанности, освежить коллектив новым составом работников.

Тов. [К.] Рожанский: – Неотрадное состояние заповедника на сегодняшний день – это результат постоянного отсутствия директора, который живет в г. Одессе и на Заповеднике бывает редко. Не было соответствующего желания руководителя бороться за улучшение состояния Заповедника. [В.] Пора-Леонович не справилась со своей работой – это доказывают факты: отсутствие путевода, экскурсовода, объяснительных текстов. К экспедиции абсолютно не готовы. Надо немедленно начать подготовку к раскопкам.

В небольшом коллективе Заповедника чувствуется семейственность. Непростительно, что из Заповедника вывозят экспонаты, а директор даже не имеет никаких сведений и документов о вывезенных предметах.

Необходимо в первую очередь наладить учет и хранение имущества Заповедника, а также экспонатов, которые обнаруживаются каждый год при раскопках.

Новых методов работы социалистического соревнования среди работников Заповедника – совершенно не чувствуется.

Необходимо поставить вопрос перед НКО об отпуске средств для реставрации лучших памятников, а также огородить Заповедник.

Заключительное слово тов. [В.] Пора-Леонович.

То, что я плохо работаю и мало бываю на Заповеднике – это результат ряда объективных причин и моего состояния здоровья. Я много хлопотала о том, огородить Заповедник, но наряда на проволоку НКО не дает. То что нет путевода по Заповеднику и тезисов – это мой грех. Я все обещаю путевода сделать.

Экскурсовода не подготовила потому, что все время были неудачные кандидатуры.

По подготовке к экспедиции действительно сделано очень мало, но НКО дал мне такую установку: из бюджета Заповедника ничего не тратить на нужды экспедиции.

РЕЗОЛЮЦИЯ.

Заслушав информацию Директора Ольвийского Госзаповедника [В.] Пора-Леонович и выступления товарищей, как работников Заповедника, так и членов комиссии, общее собрание отмечает общий развал работы Заповедника, как результат неудовлетворительного руководства Заповедником со стороны Директора.

Абсолютное отсутствие учета имущества Заповедника. Денежные документы находятся в крайне хаотическом состоянии. Плана работы по Заповеднику нет, что ведет к нечеткости и отсутствию распределения обязанностей. Абсолютное отсутствие научной работы и научных кадров по Заповеднику.

Никакой полит. просветительной массовой работы с экскурсиями не проводится в результате чего Заповедник в 1938 г. посетило только 4 экскурсии. Заповедник к предстоящей экспедиции не готов.

Общее собрание просит НКО предпринять ряд организационных мероприятий по оздоровлению коллектива работников Заповедника и улучшению работы последнего.

²¹ Йдеться про дослідження "Ольвія" [Славін, 1938].

Председатель (Рожанский)
Секретарь (Борцевич)

28/VI-38 г.

ВЫВОДЫ КОМИССИИ

Николаевского Областного Отдела Народного Образования
по обследованию Госзаповедника "Ольвия"

Комиссия	в	Председателя тов.	[К.] Рожанского
составе:		Инспектора музеев	т. [Г.] Рехтмана
		Директора	т. [В.] Борцевич
		Ник. Истор.музея	
		Научного работника	т. [М.] Синицина
		музеев	
		Бухгалтера	тов. [К.] Приходько

Ознакомившись с состоянием Заповедника, комиссия констатирует следующее:

1. Заповедник в настоящий момент находится в крайне неудовлетворительном состоянии, как в научном отношении, так и в хозяйственном.

2. Значительная часть памятников находится в состоянии запущенности и разрушения, а некоторые из них утратили свою научную и экскурсионную ценность, как это случилось с гончарной печью на раскопе "И".

3. Склеп Еврисивия и Ареты находится, сравнительно с 1931 г., в лучшем состоянии. Он покрыт железной крышей, хотя и требующей на сегодня ремонта. Трещина в склепе, при входе в дромос, на сегодня не увеличилась.

4. Раскоп "Г" римская вымостка расчищена, заметны значительные оползания среди раскопа.

5. Раскоп "Б" расчищен, заметны сильные оползания срезов раскопа, бросается в глаза сильное разрушение архитектурных памятников, благодаря отсутствию реставрационных работ. Полигональная стенка в хорошем состоянии.

6. Раскоп 1901 года, возле Зевсова кургана находится в полной запущенности и, благодаря разрушениям, которые имели место 1914–18 г. г. утратил экскурсионно-массовое значение, хотя в целях исследования может быть бы и следовало администрации Заповедника обратить внимание на его восстановление.

7. "Сухарики" эленестического домика, несмотря на многочисленные указания, остались лежать возле Зевсова кургана под открытым небом и продолжают разрушаться. Зевсов курган покрыт черепицей и находится в удовлетворительном состоянии.

8. Раскоп "А" – раскоп "А" расчищен, состояние удовлетворительное. Пифос раскрытый на этом раскопе развалился и хранится в сарае. Необходимо последний собрать и зацементировать.

Следует реставрировать мостовую.

Стена раскопа валится, подпорки мало разрешают вопрос. Стена с рустикой в крайне угрожающем состоянии ее необходимо немедленно реставрировать.

9. Римская стена заросла бурьяном, не очищена, нет даже дорожки для подхода экскурсии к такому интересному памятнику. Вопрос о ее реставрации, несмотря на всю тяжесть, должен быть немедленно поставлен.

10. Остатки храма Аполлона Простата (лапидарный материал) лежит открытым в связи с отсутствием соответствующего хранилища.

11. Оборонительная римская цитадель на эллинистической стене – находится в состоянии полного разрушения и для показа не представляет ценности. Несмотря на колоссальные расходы необходимые для реставрации, следует этот вопрос поставить перед НКО и добиваться соответствующих ассигнований.

12. В нижнем городе раскопки 1911–12 года продолженные в 1937–38 г. г. стены которых от ливня обвалились, что угрожает полному их разрушению.

13. Раскоп "НГ" расчищен в удовлетворительном состоянии. Очищен – за исключением гончарного горна, который сильно разрушен, благодаря неумелой консервации, которая заключается в каменной огородке с соломенной крышей давшей большой прогиб в центре через который протекала вода в горн и разрушала его. Гончарный горн является одним из ценнейших памятников Заповедника показывающий производство и на сегодня он много лет для посетителя не показывается.

Никакой научной работы на заповеднике не велось. За 7 лет работы [В.] Пора-Леонович не разработала хотя-бы элементарного путеводителя по Заповеднику. Тезисы проведения экскурсий по Ольвии также отсутствуют, этикетаж на раскопках и отдельных архитектурных памятниках отсутствует. Существующие две этикетки на склепах написаны еще по скрипниковской орфографии.

Именуемый директором Заповедника музей, представляет собой три картонки с нашитой фрагментированной керамикой с отсутствием какой бы то ни было системы (рис. 6).

Ставка научного работника не использовалась.

За многие годы своей работы [В.] Пора-Леонович не подготовила экскурсовода по Заповеднику и на сегодня все экскурсии обслуживаются Комендантом Заповедника Ласым, что комиссия считает совершенно недопустимым, в результате чего резко понизилась посещаемость экскурсиями "Ольвия". За 1938 г. посетило "Ольвия" четыре экскурсии. Плана работ на 1938 г. нет.

Несмотря на то, что главная работа Заповедника – это подготовка и работа во время экспедиции, Заповедник к предстоящим раскопкам 1938 г. не готов.

При проверке документов на имущество Заповедника [В.] Пора-Леонович представила акт приема Заповедника от 1931 г. За все последующие годы учеты поступления и расходования инвентаря и материала не велось в результате чего комиссия вынуждена была принять имущество Заповедника по наличию.

Денежные дела и Канцелярия Заповедника находятся в крайне хаотическом состоянии.

За 1937–38 г. г. по заявлению [В.] Пора-Леонович находятся в г. Одессе, что не дало возможности комиссии ознакомиться и принять финансовую часть.

Новому руководству Заповедника – Комиссия предлагает следующее:

1. Немедленно пополнить штат Заповедника согласовав вопрос о кандидатурах с Обл. ОНО о научном работнике, экскурсоводе и бухгалтере.

2. Разработать план работы Заповедника утя указания общего собрания и акта обследования.

3. Немедленно приступить к подготовке Заповедника к раскопкам.

4. Произвести точный учет имущества Заповедника.

5. Вновь назначенному бухгалтеру – привести в надлежащее состояние денежные дела заповедника.

6. В целях привлечения массового посетителя, регулярно освещать ход раскопок и работы Заповедника в прессе.

7. Оживить работу Заповедника в целом, положив в основу методы социалистического труда.

КОМИССИЯ: (Рожанский)
(Рехтман)
(Борцевич)
(Синицин)
(Приходько)

28/VI-38 г.

АКТ от 22/VI-1938 г.

На основании приказа НКО от 19/IV-1938 г. за № 789 и по поручению Ник.[олаевского] Обл. ОНО Комиссия в составе председателя Обл. ОНО тов. Рожанского К.А. (Пред. Комиссии), инспектора музеев Ник. Обл. ОНО тов. Рехтмана Г.А., директора Ник. Истор. музея тов. Барцевич В.В., научного работника Исторического музея тов. Синицина М.С. и бухгалтера исторического музея тов. Приходько К.Н. в присутствии директора Заповедника "ОЛЬВИЯ" тов. [В.] Пора-Леонович и коменданта тов. Ласого составили настоящий акт о состоянии заповедника и имущества, оказавшегося в нем на предмет его передачи вновь назначенному директору тов. [В.] Барцевич, по состоянию на 22/VI-38 г. (рис. 7)

В виду того, что инвентарной описи на Заповеднике не было, а был представлен только акт приема заповедника в 1931 году, комиссия приняла имущество Заповедника по его фактическому наличию. На день сдачи не все финансовые документы и книги были привезены на Заповедник из Одессы, что не дало возможности комиссии принять финансовую часть.

Комиссия предлагает тов. [В.] Пора-Леонович представить все финансовые документы Заповедника "Ольвия" к 28 июня 1938 г. в г. Николаев.

Библиотека Заповедника к моменту сдачи инвентарной описи не имеет. Комиссия произвела количественный подсчет книг. К данному акту прилагается подробное описание состояния раскопок к моменту сдачи.

Сюда же прилагается инвентарная опись, произведенная комиссией в количестве 169 номеров (сто шестьдесят девять).

Чековая книжка, штамп и печать переданы т. [В.] Барцевич.

Книг в библиотеке оказалось 417.

Сдала Пора-Леонович В.А.

Приняла Барцевич [В.В.]

КОМИССИЯ: К.А. Рожанский
Рехтман
Синицин
Приходько
Ласый

28/VI-38 г. Верно Секретарь (подпись)
М. П.

Документи, які відклалися унаслідок роботи комісії з перевірки Державного заповідника "Ольвія", дають підстави припустити, що наприкінці червня 1938 р. відбулося перепідпорядкування цієї інституції Миколаївському музеєві і формальне створення т. зв. "територіально-близької наукової бази", про яку йшлося у клопотаннях, зафіксованих на шпальтах місцевої пресі. Очільником заповідника стала В. Барцевич – директорка Миколаївського історичного музею, а В. Пора-Леонович з 5 квітня 1938 р. зарахована на посаду старшого наукового співробітника Всеукраїнського історичного музею в м. Одеса [ЦДАВО

України, ф. 166, оп. 11, спр. 447, арк. 63в.–7]. Утім вже 29 липня 1938 р. РНК УРСР ухвалив "Постанову про передачу Державного історично-археологічного заповідника "Ольвія" до Академії наук УРСР", яка обумовлювала і фінансові аспекти управління, зокрема, зобов'язувала НКО УРСР передати Академії наук передбачені за його кошторисом на заповідник "Ольвія" в 1938 р. асигнування в розмірі 49595 крб., а також дозволяла Академії наук УРСР "на покращення утримання заповідника "Ольвія" і посилення розкопок збільшити кошторис витрат по "Ольвії" на 60 тис. крб. за рахунок загального кошторису Академії наук УРСР на 1938 р." [Історія..., 2003, с. 43–44]. Того ж 1938 р. державний заповідник "Ольвія" став структурним підрозділом Інститут археології АН УРСР. Станом на 1940 р. у ньому працювали Семен Ласий (комендант), Федір Данильченко (заступник директора по господарчій частині), Петро Молдованов (водій), Іван Шкурат (робочий), Григорій Якушов (робочий) [Архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1-л, од. зб. 24, арк. 94, 100, 106, 107].

Наведені матеріали є підставою констатувати, що перші десятиліття становлення і розвитку заповідника "Ольвія" проходили в складних умовах вкрай обмеженого фінансування та, можливо найголовніше, жорсткого дефіциту кадрів, які б вболівали за стан, збереження й фахове дослідження пам'ятки та відстоювали її інтереси перед державною владою. Поступове зникнення представників старої дореволюційної школи фактично набуло рис певного "вимирання" наукового співтовариства з активною особистою позицією, здатного змінювати ситуацію, знаходити вихід із кризових умов. Це знекровлення інтелектуальної спільноти приводило, зокрема, до поступового занепаду заповідника та перетворення його в предмет маніпулювання місцевою владою (як одеською, так і миколаївською) і джерело для вирішення своїх інтересів. Ці процеси відбувалися у типовій для тоталітарної держави атмосфері залякування, цькування, використання суто демагогічних аргументів задля конструювання потрібного упередженого "общественного мнения" за допомогою преси та розгромної нищівної критики. Такі дії аж ніяк не мали на меті покращення ефективності управління заповідником, насамперед, вони лише заперечували попередній досвід й здобутки та гарантували встановлення власного "кишенькового" керівництва. Подібні практики були непоодиноким явищем у науковому житті 1930-х рр., забезпечували "авторитарні" методи розвитку науки і підпорядкування її ідеологічним потребам радянського керівництва, становили вкрай негативне тло розвитку вітчизняної археології й музейництва, та, зокрема, антикознавства.

ЛІТЕРАТУРА

- Академическая археология на берегах Невы (от РАИМК до ИИМК РАН, 1919–2014 гг.). (2013). – СПб.: ДМИТРИЙ БУЛАНИН. – 416 с.
- Архів Президії НАН України. – Ф. Р-251 (наукових кадрів і аспірантури). – Оп. 1-л. – Од. зб. 24. – 355 арк.
- Буйських С.Б., Бунятян К.П. (2015). Славін Лазар Мойсейович // Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014. – К. – С. 296–299.
- Зайднер В.М. (1938). Зберегти цінну історичну одиницю // Більшовицький шлях. – Миколаїв. – № 66 (125). – 21 березня. – С. 2.
- Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали / упоряд. В.А Кучмаренко та ін. (2003). – К.: НБУВ. – 920 с.
- Карышковский П.О. (1960). М.Ф. Болтенко // СА. – № 1. – С. 323.
- Каряка О.В. (2014). До історії практики організації робіт Ольвійської археологічної експедиції у 30-ті роки ХХ ст. // II міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 26 лютого 2014 року, м. Київ. – К. – С. 36–37.
- Каряка О.В. (2015). Діяльність Всеукраїнського археологічного комітету з організації робіт Ольвійської експедиції за часів Бориса Володимировича Фармаковського // МДАПВ. – Львів. – Вип. 19. – С. 295–306.

- Каряка О.В. (2015а). До історії організації робіт Ольвійської археологічної експедиції у 1930 р. // Археологія і давня історія України. – К. – Вип. 1(14): OLBIO. In Memoriam V.V. Krapivina. – С. 190–199.
- Колесниченко А.Н., Полищук Л.Ю. (2009). Михаил Федорович Болтенко (1888–1959) // Материалы по археологии Северного Причерноморья. – Вип. 9. – С. 319–320.
- Корпусова И.В. (1993). Одесский археолог С.С. Дложевский // Проблемы истории отечественной археологии. – СПб. – С. 58–59.
- Костенко А.В. (2016). Вчитель, археолог, музейник: пунктир життя Георгія Петровича Крисіна // Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень. – Дніпропетровськ. – С. 12–16.
- Мезенцева Г.Г. (1997). Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник. – Чернігів: Сіверська думка. – 205 с.
- Пам'яті С.С. Дложевського (1889–1930) (1931). // Хроніка археології та мистецтва. – К. – Ч. 3. – С. 95.
- Пора-Леонович В.А. (1925). Раскопки курганов в окрестностях Одессы летом 1923 г. // ВОКК. – № 2–3. – С. 69–74.
- С. С. Дложевський (1889–1930) [Некролог]. (1930) // Червоний Схід. – № 6. – С. 244–245.
- Славін Л.М. (1938). Ольвія. – К. – 88 с.
- Славін Л.М. (1960). М.Ф. Болтенко // КСИА. – К. – Вип. 10. – С. 144–146.
- Ходатайство о присоединении заповедника Ольвия. (1938) // Южная правда. – 21 апреля (четверг, № 85). – С. 4.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 454. – 800 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 427. – 237 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 750. – 75 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 172. – 383 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 2374. – 34 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 6121. – 11 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 6122. – 154 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 6126. – 70 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 379. – 34 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1503. – 74 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1505. – 36 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 336. – 139 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 559. – 418 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 11. – Спр. 447. – 7 арк.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 6144. – 9 арк.
- Яненко А. (2012). Комбінат Чорноморських археологічних експедицій Народного комісаріату освіти УСРР (30-ті рр. ХХ ст.) // Аркасівські читання: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. – Миколаїв. – С. 96–98.
- Яненко А. (2016). Історія музейної археології УСРР (1919–1934). – К.: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – 368 с.
- Ясь О. (2010). Трифільєв Євген Парфенович // Українські історики: Біобібліографічний довідник. – К. – Вип. 3. – С. 290–292.

REFERENCES

- Nosov, E.N. (Compil. & Ed.). (2013). *Akademicheskaja arheologija na beregah Nevy (ot RAIMK do IIMK RAN, 1919–2014 gg.)*. Sankt-Peterburg: DMITRIJ BULANIN, 416 pp. (in Russian).
- Arkhiv Prezydii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. F. R 251 (naukovykh kadriv i aspirantury). Op. 1 l. Od. zb. 24. 355 ark. (in Ukrainian).
- Buiskyykh, S.B., & Buniatian, K.P. (2015). Slavin Lazar Moiseiovych. *Instytut arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1918–2014*. Kyiv, 296–299 (in Ukrainian).
- Zaidner, V.M. (1938, Berezen 21). Zberehty tsinnu istorychnu odyntsiu. *Bilshovytskyi shliakh*, 66(125), Mykolaiv, 2 (in Ukrainian).

- Kuchmarenko, V.A. (Compil.). (2003). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1938–1941): Dokumenty i materialy*. Kyiv: NBUV, 920 pp. (in Ukrainian).
- Karyshkovskij, P.O. (1960). M.F. Boltenko. *Sovetskaja arheologija*, 1, 323 (in Russian).
- Kariaka, O.V. (2014). Do istorii praktyky orhanizatsii robit Olviiskoi arkheolohichnoi ekspedytsii u 30 ti roky XX st. II mizhdystsyplinarni humanitarni chytannia: tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovy praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. 26 liutoho 2014 roku, m. Kyiv. Kyiv, 36–37 (in Ukrainian).
- Kariaka, O.V. (2015). Diialnist Vseukrainskoho arkheolohichnoho komitetu z orhanizatsii robit Olviiskoi ekspedytsii za chasiv Borysa Volodymyrovycha Farmakovskoho. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 19. Lviv, 295–306 (in Ukrainian).
- Kariaka, O.V. (2015). Do istorii orhanizatsii robit Olviiskoi arkheolohichnoi ekspedytsii u 1930 r. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1(14). Kyiv: OLBIO. In Memoriam V.V. Krapivina, 190–199 (in Ukrainian).
- Kolesnichenko, A.N., & Polishhuk, L.Ju. (2009). Mihail Fedorovich Boltenko (1888–1959). *Materialy po arheologii Severnogo Prichernomor'ja*, 9, 319–320 (in Russian).
- Korpusova, I.V. (1993). Odesskij arheolog S.S. Dlozhevskij. *Problemy istorii otechestvennoj arheologii*. Sankt-Peterburg, 58–59 (in Russian).
- Kostenko, A.V. (2016). Vchytel, arkheoloh, muzeinyk: punktyr zhyttia Heorhiia Petrovycha Krysina. *Liudske spivtovarystvo: aktualni pytannia naukovykh doslidzhen*. Dnipropetrovsk, 12–16 (in Russian).
- Mezentseva, H.H. (1997). *Doslidnyky arkheolohii Ukrainy: Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk*. Chernihiv: Siverska dumka, 205 pp. (in Ukrainian).
- Pam'iaty S.S. Dlozhevskoho (1889–1930) (1931). *Khronika arkheolohii ta mystetstva*, 3. Kyiv, 95 (in Ukrainian).
- Pora-Leonovich, V.A. (1925). Raskopki kurganov v okrestnostjah Odessy letom 1923 g. *VOKK*, 2–3, 69–74 (in Russian).
- (1930). S.S. Dlozhevskij (1889–1930) [Nekroloh]. *Chervonyi Skhid*, 6, 244–245 (in Ukrainian).
- Slavin, L.M. (1938). *Olviia*. Kyiv, 88 pp. (in Ukrainian).
- Slavin, L.M. (1960). M.F. Boltenko. *Kratkie soobshhenija Instituta arheologii*, 10. Kiev, 144–146 (in Russian).
- (1938, Aprel' 21). Hodatajstvo o prisoedinenii zapovednika Ol'vija. *Juzhnaja Pravda*, 85, 4 (in Russian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 2. Spr. 454. 800 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 3. Spr. 427. 237 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 5. Spr. 750. 75 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 6. Spr. 172. 383 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 6. Spr. 2374. 34 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 6. Spr. 6121. 11 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 6. Spr. 6122. 154 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 6. Spr. 6126. 70 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 9. Spr. 379. 34 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 9. Spr. 1503. 74 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 9. Spr. 1505. 36 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 10. Spr. 336. 139 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 10. Spr. 559. 418 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 11. Spr. 447. 7 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady*. F. 166. Op. 12. Spr. 6144. 9 ark. (in Ukrainian).
- Yanenko, A. (2012). Kombinat Chornomorskykh arkheolohichnykh ekspedytsii Narodnoho komisariatu osvity USRR (30 ti rr. XX st.). *Arkasivski chytannia: materialy II Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii*. Mykolaiv, 96–98 (in Ukrainian).
- Yanenko, A. (2016). *Istoriia muzeinoi arkheolohii USRR (1919–1934)*. Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 368 pp. (in Ukrainian).
- Yas, O. (2010). Tryfiliev Yevhen Parfenovych. *Ukrainski istoryky: Biobibliohrafichnyi dovidnyk*, 3. Kyiv, 290–292 (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 11.10.2016
прийнята до друку 20.10.2016

**THE EXAMINATION MATERIALS OF THE STATE PRESERVE "OLBIA" IN 1938:
A STRUGGLE FOR "A VALUABLE HISTORICAL UNIT"**

Oleksandr KARIAKA¹, Anna YANENKO²

*¹Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Heroiv Stalingradu ave, 12, 04210, Kyiv, Ukraine, e-mail: archivesiananu@gmail.com*

*²National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve,
Lavrsk Str., 9, 01015, Kyiv, Ukraine, e-mail: pudovkina@ukr.net*

The documents about the history of the State Preserve "Olbia" in 1938, notably items in local newspapers, a resolution, minutes, a statement, the findings of the committee of Mykolaiv Regional education authority of People's commissariat (Ministry) of Education of UkrSSR for examination of the preserve, are introduced for scientific use. The biography of Varvara Pora-Leonovych, who since 1931 up to 1938 had been heading the preserve, is examined. The mentioned materials are the grounds to ascertain that the first decade of making and development of the preserve "Olbia" was being held under complicated circumstances of limited financing and human resources deficit. Annihilation of the intellectual community fell into decay of the preserve and turned "Olbia" into a manipulation object for local authority (Odesa and Mykolaiv) to defend their interests. These processes were taken place in a typical totalitarian atmosphere with intimidation, persecution and usage of pure demagogic arguments for construction "right" preconceived public opinion through the instrumentality of the press and devastating criticism.

Key words: history of museums, preserve, Olbia, Varvara Pora-Leonovich, 1930s.